

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

**Ministerie van
Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties**

Turfmarkt 147
Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Kenmerk
2020-0000514359

Uw kenmerk

Datum 1 september 2020
Betreft Verkiezingen met inachtneming van COVID-19

In mijn brief van 22 mei jl.¹ en in antwoord op het schriftelijk overleg vastgesteld op 17 juni jl.² en van 7 juli jl. heb ik toegezegd om de Tweede Kamer te zullen informeren over de wijze waarop de komende verkiezingen georganiseerd zullen worden met inachtneming van maatregelen die nodig zijn in verband met COVID-19. Met deze brief geef ik daar gevolg aan.

Ik vind het van groot belang voor onze democratie dat de verkiezingen doorgang kunnen vinden. Het coronavirus is bij de komende verkiezingen (21 oktober a.s. eilandsraadsverkiezing Sint Eustatius, 18 november a.s. herindelingsverkiezingen en 17 maart 2021 Tweede Kamerverkiezing) vrijwel zeker nog steeds onder ons, maar door een aantal maatregelen te treffen kunnen deze verkiezingen naar mijn mening zo worden georganiseerd dat het voor kiezers veilig is om te stemmen en het voor stembureauleden veilig is om hun werk te doen in de stemlokalen. Daarbij wordt uitgegaan van de huidige stand van zaken met betrekking tot het coronavirus.

Verkiezingen met inachtneming van COVID-19

In constructief overleg met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVVB) is in de afgelopen weken in kaart gebracht hoe de verkiezingen kunnen worden georganiseerd met inachtneming van de coronamaatregelen, met als doel te bepalen welke voorzieningen er nodig zijn om het stemmen in de stemlokalen op een veilige manier te laten plaatsvinden. Ook heeft overleg plaatsgevonden met het RIVM en de Kiesraad.

Advies RIVM

Aan het RIVM is gevraagd welke gezondheidsmaatregelen nodig zijn. Het advies dat het RIVM heeft uitgebracht treft u als bijlage (1) bij deze brief aan. Het advies is gebaseerd op de huidige wetenschappelijke inzichten en op de maatregelen die

¹ Kamerstukken II 2019/20, 35 165, nr. 21.

² Kamerstukken II 2019/20, 35 300 VII, nr. 124 (Verslag van een schriftelijk overleg over democratie, kiesrecht en desinformatie).

vanuit de Rijksoverheid gelden. Het is uiteraard, zoals het RIVM ook constateert, mogelijk dat de actuele situatie op het precieze moment dat de verkiezing wordt gehouden anders is, maar het is verstandig en ook nodig om nu te bepalen wat de kaders kunnen zijn voor de verkiezingen als rekening moet worden gehouden met COVID-19. Op die kaders moeten de gemeenten en openbaar lichamen zich ook gaan voorbereiden.

Het RIVM-advies benadrukt dat de basisregels³ die nu in Nederland voor iedereen gelden ook leidend moeten zijn bij de verkiezingen. Deze basisregels werkt het RIVM in zijn advies uit in een aantal concrete maatregelen die in het stemlokaal nodig zijn. Het gaat dan samengevat om de volgende maatregelen:

1. In het stemlokaal moeten kiezers en stembureauleden strikt 1,5 meter afstand van elkaar kunnen houden. Het stemlokaal moet zo worden ingericht dat de 1,5 meter afstand kan worden aangehouden. Looproutes, markeringen, etc. moeten dat duidelijk maken.
2. Ondersteuning van de kiezer bij de ingang van het stemlokaal om te waarborgen dat niet te veel kiezers tegelijk in het stemlokaal zijn, waardoor het niet meer mogelijk is om de 1,5 meter afstand te houden. Ook is het nodig om de kiezers bij de ingang van het stemlokaal te attenderen op de noodzaak om de handen te reinigen (met een handdesinfectiemiddel) voordat het stemlokaal wordt betreden (en bij het verlaten van het stemlokaal). Bij de ingang van het stemlokaal zal ook op de vragen van de zogenoemde gezondheidscheck worden geattendeerd (bijvoorbeeld in de vorm van een poster).
3. Hygiënische voorzieningen om potloden, stemhokjes, tafels, etc. gedurende de stemming te reinigen.
4. (Persoonlijke) beschermingsmiddelen voor stembureauleden.
5. Ventilatie van het stemlokaal.

De maatregelen voor in de reguliere stemlokalen die het RIVM adviseert neem ik grotendeels over. Wat betreft de zogenoemde gezondheidscheck voor kiezers ben ik als volgt van plan om het advies van het RIVM te implementeren:

- De kiezers worden vooraf (bijvoorbeeld bij de stempas of bij het overzicht van kandidaten dat de kiezers thuis krijgen) geattendeerd op de vragen die onderdeel uitmaken van de check. Als een kiezer een van de vragen met Ja voor zichzelf beantwoordt weet de kiezer ook dat hij/zij niet naar het stemlokaal moet gaan maar een andere kiezer een volmacht moet geven.
- Bij de ingang van het stemlokaal volstaat dat daar ook die vragen voor de kiezer zichtbaar zijn.

Het RIVM geeft ook een advies voor de beschermingsmaatregelen die nodig zijn indien er voor gekozen zou worden om stemlokalen in te richten voor kiezers die voor zichzelf een of meerdere vragen uit de gezondheidscheck met Ja beantwoorden. Ik heb echter geen voornemen om dergelijke stemlokalen mogelijk te maken. Zoals het RIVM zelf stelt is het vanuit het perspectief van de

³ Basisregels: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/nederlandse-maatregelen-tegen-het-coronavirus/gezondheidsadviezen>

infectieziektebestrijding nodig dat personen die een of meerdere van de vragen met Ja beantwoorden thuisblijven.

De maatregelen zullen waar nodig worden verankerd in wet- en regelgeving (zie verderop in deze brief), in instructies voor gemeenten en stembureauleden en in voorlichting aan kiezers en stembureauleden. Uiteraard vindt de implementatie van de maatregelen plaats in overleg met de gemeenten die verantwoordelijk zijn voor de organisatie van de verkiezingen.

De Tweede Kamer heeft eerder gevraagd om in kaart te brengen welke maatregelen andere landen nemen bij het organiseren van verkiezingen in verband met COVID-19. Een overzicht daarvan is als bijlage (2) bijgevoegd. Net als in Nederland zijn de maatregelen die andere landen hebben getroffen gericht op het houden van afstand, op het treffen van hygiënemaatregelen en op bescherming van de stembureauleden en kiezers.

Gemeenten

Het organiseren van de komende verkiezingen met inachtneming van maatregelen in verband met het coronavirus gaat van de gemeenten extra werk en uitgaven vergen. Gemeenten zullen om de verkiezingen goed en veilig te kunnen organiseren financieel daarvoor een compensatie krijgen.

Op basis van de aanname dat de huidige COVID-19-basisregels zullen gelden bij de komende verkiezingen is aan gemeenten gevraagd om aan te geven wat de gevolgen hiervan kunnen zijn voor:

- De beschikbaarheid en geschiktheid van stemlokalen.
- De beschikbaarheid van stembureauleden.
- De kosten van de verkiezing.

Een zestigtal gemeenten heeft hierover een vragenlijst ingevuld. De rapportage hiervan is als bijlage (3) bij deze brief gevoegd. Het ministerie van BZK heeft ook met een aantal gemeenten, waaronder alle gemeenten waar op 18 november a.s. herindelingsverkiezingen plaatsvinden, gesprekken gevoerd. Ook zijn de uitkomsten meegenomen van een tweetal simulaties (van de inrichting van de stemlokalen en het tellen van de stemmen) die op initiatief van de G4-gemeenten zijn georganiseerd.

Stemlokalen

De inventarisatie die met gemeenten is uitgevoerd wijst uit dat naar verwachting een substantieel deel van de stemlokalen die de gemeenten doorgaans gebruiken niet groot genoeg zal zijn om de 1,5 meter afstand aan te kunnen houden. Het precieze aantal stemlokalen dat dit zal betreffen is nu niet met zekerheid te bepalen. Gemeenten zijn namelijk nog bezig of moeten nog beginnen met het schouwen van de stemlocaties.

Verder houden gemeenten er rekening mee dat geen reguliere stemlokalen zullen kunnen worden ingericht in zorginstellingen vanwege de daar gehanteerde COVID-protocollen. Over de beschikbaarheid van scholen zullen de gemeenten in overleg moeten treden met de schoolbesturen. De huidige protocollen die gelden

voor het basis- en voor het voortgezet onderwijs bevatten geen belemmering, maar het zijn de schoolbesturen die uiteindelijk beslissen of in een school een stemlokaal kan worden ingericht. Gemeenten houden er daarom rekening mee dat bij de Tweede Kamerverkiezing minder stemlokalen beschikbaar zullen zijn dan bij de vorige Tweede Kamerverkiezing in 2017.

Het is van het grootste belang dat ook bij de komende verkiezingen het aantal stemlocaties op peil blijft. Om dat te realiseren zullen gemeenten de komende weken/maanden een grote inspanning moeten verrichten om voor de locaties die niet geschikt of beschikbaar zijn nieuwe stemlocaties te vinden. Bij het zoeken naar nieuwe locaties moeten de gemeenten ook rekening houden met de toegankelijkheid van die locaties. Ook kiezers met een beperking moeten immers de mogelijkheid hebben om hun stem uit te kunnen brengen, waar ik met het Actieplan Toegankelijk Stemmen van het ministerie van BZK, de VNG, NVVB, Kiesraad en ministerie van VWS ook extra aandacht aan besteed in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezing. Gemeenten die voor de afweging staan om een nieuwe locatie of geen locatie aan te wijzen, zullen ingevolge de Kieswet aan de gemeenteraad verantwoorden of dit gevolgen heeft voor de fysieke toegankelijkheid van dat betreffende stemlokaal.

Uiteraard bezie ik in overleg met de VNG en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken hoe de gemeenten kunnen worden ondersteund bij het vinden van voldoende geschikte stemlocaties. In dat kader zullen de minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media en ik de besturen van het basis- en voortgezet onderwijs aanschrijven. In die brief verwijzen we naar de mogelijkheid om scholen verantwoord in te zetten als stemlokaal en roepen we schoolbesturen op daar waar mogelijk hun scholen beschikbaar te stellen gezien het grote belang van de beschikbaarheid van de scholen voor de verkiezingen van 18 november 2020 en 17 maart 2021.

Stembureauleden

Het vinden van stembureauleden is onder normale omstandigheden al een lastige opgave voor een deel van de gemeenten. Gemeenten voorzien dat dit probleem voor de komende verkiezingen groter zal zijn, omdat een deel van het bestand aan stembureauleden vanwege COVID-19 niet beschikbaar kan of wil zijn. Het gaat dan in het bijzonder om personen die tot de zogenoemde risicogroepen behoren. In dit kader moeten de gemeenten ook rekening gaan houden met het advies van het RIVM m.b.t. de gezondheidscheck voor stembureauleden en de richtlijnen voor risicogroepen (<https://lci.rivm.nl/richtlijnen/covid-19#risicogroepen>). Omdat nieuwe stembureauleden nodig zullen zijn heb ik besloten om, samen met de gemeenten, een landelijke wervingscampagne uit te voeren. De campagne beoogt een nieuwe lichter ook jongere stembureauleden te werven. De planning is erop gericht om de campagne eind oktober van start te laten gaan.

Kiezers

Alle kiezers, dus ook kiezers die tot de zogenoemde risicogroepen behoren, moeten zich ook onder deze omstandigheden veilig kunnen voelen in de stemlokalen. Het is daarom belangrijk om na te gaan welke maatregelen kiezers verwachten en nodig vinden. Om daar inzicht in te krijgen zijn eind juli drie gesprekken met focusgroepen gehouden. De uitkomsten daarvan zijn als bijlage (4) bij deze brief gevoegd.

De bereidheid om te gaan stemmen door coronamaatregelen lijkt niet te verminderen. Kiezers rekenen erop (en verwachten dus ook) dat de overheid de verkiezingen op een veilige manier zal organiseren. Kiezers vinden dat in het stemlokaal een vorm van toezicht nodig is om te waarborgen dat iedereen weet wat de regels zijn en dat die regels worden nageleefd. Men verwacht ook dat vooraf voor de kiezer bekend is wat de regels zullen zijn.

In het toezicht dat kiezers willen en verwachten zal worden voorzien doordat bij de ingang van elk stemlokaal een stembureaulid aanwezig zal zijn. Deze persoon krijgt de taak om erop toe te zien dat niet te veel kiezers tegelijk in het stemlokaal zijn, om erop toe te zien dat kiezers hun handen reinigen en om waar nodig kiezers te wijzen op het aanhouden van de 1,5 meter afstand. De landelijke wervingscampagne die eind oktober van start zal gaan wordt ook benut om stembureauleden te werven die deze taak gaan vervullen.

In aanvulling op de reguliere voorlichtingscampagne zal voorafgaand aan de Tweede Kamerverkiezing aan kiezers voorlichting worden gegeven over de COVID-19 maatregelen in de stemlokalen en op de gezondheidscheck die kiezers moeten doen voordat ze willen gaan stemmen in het stemlokaal. Waar mogelijk zullen kiezers worden opgeroepen om zo gespreid mogelijk over de verkiezingsdag te gaan stemmen zodat piekmomenten worden voorkomen. Gemeenten krijgen voorlichtingsmateriaal dat gebruikt kan worden om mee te sturen met de stempas en/of het overzicht van kandidaten. Voorlichtingsmateriaal zal ook beschikbaar zijn in de stemlokalen.

Wet- en regelgeving

Ik bereid een tijdelijke spoedwet voor om enkele noodzakelijke maatregelen te kunnen treffen voor de komende verkiezingen. De Kiesraad heeft er in zijn spontane advies van 18 juni jl. ook op gewezen dat aanpassingen in het verkiezingsproces vanwege de mate van gedetailleerdheid van de regeling in de Kieswet niet eenvoudig zijn te maken zonder wetswijziging. Dit advies heb ik als bijlage (5) bijgevoegd en betrek ik bij de voorbereiding van het wetsvoorstel.

In deze tijdelijke wet zal in elk geval worden geregeld:

- Een verruiming van de (bestaande) mogelijkheden om mobiele en/of bijzondere stembureaus in te richten. Omdat zorginstellingen mogelijk niet voor iedereen toegankelijk kunnen zijn, wordt het mogelijk gemaakt om op dergelijke locaties mobiele en/of bijzondere stembureaus met beperkte

toegang in te richten. Hiermee kan een stembureau zitting houden in een zorginstelling zodat de personen die in zorginstellingen verblijven en het personeel van de instellingen veilig en makkelijk kunnen stemmen.

- Dat in het stemlokaal een veilige afstand wordt aangehouden, de hygiënemaatregelen worden nageleefd en de gezondheidscheck, conform het RIVM-advies, kan worden afgenomen bij stembureauleden en bij kiezers die van het stembureau hulp vragen bij het stemmen. Bij het geven van die hulp kan de 1,5 meter afstand niet worden aangehouden.
- Dat stemmen waar nodig op de verkiezingsavond op een andere locatie kunnen worden geteld dan waar de stemmen zijn uitgebracht. Deze maatregel is nodig omdat een deel van de stemlokalen mogelijk niet groot genoeg is als ook bij het tellen door de tellers 1,5 meter afstand moet worden gehouden.
- Dat een kiezer tegelijkertijd met het uitbrengen van de eigen stem maximaal 3 volmachtstemmen (is nu maximaal 2) kan uitbrengen. Tevens wordt het mogelijk gemaakt dat een schriftelijke volmacht digitaal kan worden aangevraagd en verstrekt. Deze maatregelen zijn met name van belang voor kiezers die vanwege COVID-19 in quarantaine zitten en als gevolg daarvan, omdat ze het huis niet kunnen verlaten een andere kiezer een volmacht willen geven.
- Een verlenging met twee weken van de termijn voor het afleggen van ondersteuningsverklaringen.

Het is mijn streven dat, voor zover dat op alle onderdelen in de tijd mogelijk is, het wetsvoorstel in werking kan treden voorafgaand aan de herindelingsverkiezingen. De planning is erop gericht dat het wetsvoorstel uiterlijk begin oktober bij de Tweede Kamer kan worden ingediend. Voor de eilandsraadverkiezing op Sint Eustatius kan de tijdelijke wet naar verwachting nog niet van kracht zijn. Met het openbaar lichaam vindt overleg plaats dat bij de organisatie van deze verkiezing de door het RIVM geadviseerde maatregelen (m.b.t. afstand houden, hygiëne, ventilatie en persoonlijke bescherming) in acht worden genomen.

Waar nodig zullen ook in lagere regelgeving tijdelijke regels worden opgenomen ter nadere uitwerking van de geschetste maatregelen, zoals regels voor het vervoer van de stembus naar de locatie waar de stemmen geteld gaan worden, nadere regels over de waarneming in mobiele en bijzondere stembureaus met beperkte toegang, en enkele nieuwe modellen, waaronder een nieuw model voor het schriftelijk volmachtbewijs.

Gemeenten worden parallel aan het verzenden van deze brief geïnformeerd over de maatregelen die getroffen gaan worden zodat zij weten wat de kaders zullen zijn voor de komende verkiezingen. De komende maanden zal met de gemeenten intensief overlegd worden over de implementatie van de maatregelen.

Over de extra kosten die gemeenten maken voor de organisatie van deze verkiezingen heeft overleg plaatsgevonden met de VNG. Er is overeenstemming over dat gemeenten voor de extra kosten die zij maken als gevolg van de coronamaatregelen een reële compensatie krijgen van ca. 30 miljoen euro.

Vinger aan de pols

Het is zaak om de ontwikkelingen rond het coronavirus nauwgezet in de gaten te houden om te kunnen bepalen of nieuwe ontwikkelingen gevolgen hebben voor de organisatie van de komende verkiezingen. Het uitgangspunt daarbij is uiteraard dat de verkiezingen doorgang kunnen vinden op een wijze dat het voor de kiezers veilig is om hun stem uit te brengen. Ik heb eerder al aangegeven dat ook het scenario voor briefstemmen⁴ wordt uitgewerkt. De komende weken wordt het uitgewerkte scenario besproken met de gemeenten om in kaart te brengen wat voor hen uitvoerbaar is.

Begin november zal ik u informeren over de vraag of een vorm van briefstemmen voor de Tweede Kamerverkiezing nodig is. Ik memoreer dat om een vorm van briefstemmen mogelijk te maken een wettelijke basis nodig is.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

drs. K.H. Ollongren

⁴ Uit gemeentelijke kring is ook de suggestie geopperd om internetstemmen mogelijk te maken bij de komende verkiezingen. Het kabinet wil (Kamerstukken II 2017/18, 31142, nr. 83, p. 7 e.v.,) het stemproces niet kwetsbaar maken voor digitale dreigingen, en heeft daarom nu geen voornemens om de stap te zetten om elektronisch stemmen mogelijk te maken. Zie ook Kamerstukken II 2019/20, 35 300 VII, nr. 124 (Verslag van een schriftelijk overleg over democratie, kiesrecht en desinformatie).